

CONSIDERAȚII ASUPRA CRONOLOGIEI INVAZIEI CELTE ÎN BALCANI

DE

A. PIATKOWSKI

Invazia celtă în Peninsula Balcanică (începutul sec. III î.e.n.) este cunoscută din nenumărate izvoare de prim ordin. Din păcate, dacă știrile concordă și pot oferi o imagine mulțumitoare despre expediția lui Brennos în Grecia centrală — ele devin confuze când e vorba de timpul petrecut între această expediție și înființarea statelor celte din Haemus și Asia Mică.

Istoricii care s-au ocupat de izvoarele referitoare la migrația celtă în sud-estul european sînt de acord că povestirea periegetului Pausanias, completată cu cea a istoricului Diodor și a epitomatorului Iustin, corespund unei înșiruii logice în privința atacului dat de Brennos în Grecia centrală¹. Interpretările datelor posterioare evenimentelor de la Delfi devin însă surprinzătoare prin diversitatea lor, deși pleacă din puncte de cercetare comune. E drept că aceste puncte, cum s-a semnalat mai sus, sînt foarte puțin sigure.

Ne propunem ca reluînd aceste date, care au prilejuit alitea neînțelegeri, să încercăm stabilirea unei cronologii plauzibile pentru evenimentele post-delfice și succesiunea năvălirilor celte spre sud-est.

Cîtă vreme a domnit Alexandru, care înfruntase celții la Dunăre², triburile acestora n-au depășit hotarul corespunzător unei linii pornind din punctul cel mai nordic al mării Ionice pînă spre regiunile Dunării românești. O dată cu moartea lui Alexandru, infiltrările celte pornite molcom cresc din ce în ce mai mult și diadohii sînt nevoiți să ia măsuri împotriva lor.

Primele triburi celte pătrund în Haemus pe vremea lui Cassandros³ și Lysimachos⁴ (298—297 î.e.n.) dar sînt nimicite sau respinse cu destulă ușurință.

---

¹ Începînd cu studiul lui A. Schmidt, *De fontibus veterum auctorum in enarrandis expeditionibus a Gallis in Macedoniam atque Graeciam susceptis*, Rhein. Mus., IV, 1836 (reeditat de Fr. Rühl, în *Schmidt's Abhandl. zur alten Geschichte*, 1888, p. 1 și urm.) pînă la cărțile lui H. van Gelder, *Galatarum res in Asia et Graecia gestae*, Amsterdam, 1888 și F. Stähelin, *Geschichte der kleinasiatischen Galater*, Basel, 1897, ed. a II-a, 1907.

² Arrian, *Anab.*, I, 4; Strabo, VII, 3, 8.

³ Seneca, *Nat. quaest.*, III, 11, 2; Plinius, HN, XXXI, 35.

⁴ Pausanias, X, 19, 5.

Din Pausanias¹ cunoaștem numele unui conducător care aparține perioadei primelor infiltrări celte în Balcani : Cambaules. Acest șef războinic conduce probabil o uniune de triburi : așa cum s-au petrecut lucrurile și mai târziu, asemenea uniuni se organizau nu numai în scopuri de jaf, ci și de cucerire.

Cîtă vreme Macedonia și Tracia au fost puternice, atacurile celtilor nu au reprezentat un pericol real. După moartea lui Lysimachos și Seleucos, cînd Ptolemaios Keraunos abia își consolidase stăpînirea în Macedonia, pătrunderea celtilor în Balcani nu mai poate fi stăvilită. În primăvara anului 280 î.e.n., două formații războinice, una avînd în frunte pe Belgios (sau Bolgios), iar alta sub comanda lui Brennos și Acichorios, amenință Macedonia, Iliria și Peonia. O a treia formație, condusă de Keretrios, se îndreaptă spre Tracia, pătrunzînd în ținutul triballilor²; fostul regat al lui Lysimachos se găsea acum în plină descompunere.

Originea acestor mișcări care au străbătut « ca o furtună lumea greacă » și au asigurat invadatorilor o poziție puternică³ nu este bine cunoscută. Ea corespunde însă unor frămîntări sociale petrecute tocmai la celălalt capăt al ariei celtice, Belgia, care au apărut ca urmare a creșterii forțelor de producție și a diferențierii de clasă⁴.

Primul mare succes în iureșul ce începea îl înregistrează Belgios cu înfrîngerea și moartea lui Ptolemaios Keraunos, regele Macedoniei (februarie 279 î.e.n.⁵). Această victorie, cu toată intervenția ulterioară a lui Sosthenes, salvatorul Macedoniei⁶, a însemnat un puternic stimul pentru celti.

În primăvara anului 279 î.e.n., după pustiirea Macedoniei, cetele de sub comanda lui Brennos năvălesc spre inima Greciei. Datorită lui Pausanias cunoaștem precis anul invaziei : « expediția celtilor spre Grecia și dezastrul lor s-au întîmplat în timpul cînd era arhonte la Atena Anaxicrates, în al doilea an al celei de a o sută douăzeci și cincea olimpiade »⁷. Olimpiada a 125-a corespunzînd intervalului 280—276 î.e.n., anul indicat este deci 279/278. Pausanias dă aici data năvălirii în Grecia. Celtii sosiți în primăvara anului 279 atacă însă Delfi abia la începutul iernii ; ei au fost cu desăvîrșire învinși de coaliția greacă ce i-a întîmpinat, coaliție în care etolienii au jucat un mare rol, și s-au rîspîndit în Peninsula Balcanică pe urmele oamenilor lui Keretrios la sfîrșitul lui 279 și începutul lui 278. Cunoaștem astfel o nouă dată a unei invazii celtice spre Tracia, implicit spre Propontida, care s-a petrecut după incursiunile lui Cambaules și Keretrios⁸.

Alte informații prețioase, deși de a doua mînă, aflăm și din Titus Livius⁹. Titus Livius citează cîteva nume, dîndu-ne totodată un amănunt cronologic

¹ Loc. cit.

² Pausanias, X, 19, 6, 7; Iustin, XXIV, 4, 6; Diodor, XXII, 4; Memnon, FHG (Müller), vol. III, 534, cap. 14.

³ B. Niese, *Geschichte der Griech. und Maked. Staaten*, vol. II, 1899, p. 13.

⁴ În această privință J. M. Navarro, CAH, vol. VII, p. 56.

⁵ P. Lévêque, *Pyrrhos*, Paris, Boccard, 1957, p. 286.

⁶ Iustin, XXIV, 5, 12.

⁷ Pausanias, X, 23, 14; W. K. Pritchett și B. D. Meritt, *The chronology of hellenistic Athens*, Cambridge Massachusetts, Harvard University Press, 1940, pl. XVII: cf. Polybios, II, 20, 6.

⁸ B. Lenk, *Thrake*, RE, vol. XI, ed. 1936, col. 433. Vezi Iustin, XXXII, 3, 6.

⁹ XXXVIII, 16.

foarte sigur: doi « regișori » — *reguli* cum îi numește el — se desprind din armata lui Brennos când acesta străbătea ținutul dardanilor — luind direcția Traciei. Despărțirea s-a petrecut înainte ca Brennos să fi ajuns în Grecia centrală, deci către jumătatea anului 279 î.e.n., intercalându-se între invazia spre răsărit a lui Keretrios, premergătoare dezastrului celt de la Delfi, și roirea armatelor lui Brennos în Balcani (sfârșitul lui 279, începutul lui 278). Cei doi « regișori » — se numeau Lutarios și Leonnorios. Atît din Titus Livius cît și din Strabo¹ aflăm cum se chemau și neamurile cîrmuite de « regișori », de fapt căpetenii ale unor uniuni de triburi : tolistoboii sau tolistobogii (după o inscripție din Pergam și *τολιστοάγιοι*², trocmii și tectosagii. Dintre aceste ramuri, menționate în afară de autorii citați și de Memnon și Iustin, știm în mod sigur că tectosagii au luat parte la atacul împotriva sanctuarului de la Delfi și că parte din ei s-au reîntors împreună cu alte triburi celte în Gallia, în regiunea Tolosei³. Acest lucru îl îndreptățește pe Brandis să considere ca mai tîrzie trecerea tectosagilor prin Peninsula Balcanică⁴.

Dar iată textul lui Titus-Livius : *Galli, magna hominum uis, seu inopia agri seu predae spe nullam gentem, per quam ituri essent parem armis rati, Brenno duce in Dardanos peruenerunt. Ibi, sedilio orta, et ad uiginti milia hominum, cum Leonnorio et Lutario regulis, secessione facta a Brenno, in Thraciam iler auerterunt*. O informație din Polybios concordă perfect cu această știre⁵ : Pyrrhos, scrie Polybios, a fost chemat de tarentini « un an înainte de năvălirea celților, atît a celor ce au pierit în jurul Delfilor cît și a celor ce au trecut spre Asia ». Pyrrhos a pornit în ajutorul tarentinilor în Ol. 124/4 (primăvara anului 280⁶); anul năvălirii celte spre Grecia este în consecință Ol. 125/1, deci primăvara anului 279.

Nu putem ști, desigur, intervalul scurs între această despărțire și dezastrul de la Delfi din iarna lui 279 ; cu aproximație o putem data la mijlocul lui 279.

Celții erau atît de numeroși încît Callimachos îi compară cu fulgii de zăpadă⁷ iar Diodor și Pausanias⁸ socot numărul celor ce se îndreptau spre Delfi la vreo 170 000 ; dacă legăm această știre de numărul celților de sub comanda lui Lutarios și Leonnorios, pe care-l cunoaștem din Titus Livius (aproximativ 20 000), și ținem seama și de bandede lui Keretrios, peste 200 000 de celți străbăteau Peninsula Balcanică tîrînd după ei femei și copii.

Prima direcție spre care s-au îndreptat Lutarios și Leonnorios a fost Tracia ; ulterior, « regișorii » au coborît spre Propontida, în ținutul Lysimacheii, de unde după razii de jaf au izbutit să treacă în Asia Mică⁹. Desigur, pe urmele acestor celți s-au răspîndit și cei care scăpaseră cu viață din dezastrul de la Delfi. Pausanias, după ce a specificat anul cînd se întîmplă acest dezastru (*ἀπώλεια*)

¹ XII, 51.

² OGI, I, 275.

³ Strabo, IV, 188 ; Iustin, XXXII, 3, 9, 12.

⁴ Galatia, RE, vol. VII, ed. 1912, col. 536.

⁵ I, 6,5 ; cf. Diodor, XXII, 9.

⁶ P. Lévêque, *op. cit.*, p. 287—288. Această dată este stabilită pe baza a două informații din Polybios, anume II, 41, 11 și XI, 20,6.

⁷ *Hymn.* IV, v. 171 și urm.

⁸ Diodor, XXII, 9 ; Pausanias, X, 19, 9.

⁹ Titus Livius, *loc. cit.*

X, 23, 14, în continuare indică că «și aceștia» s-au îndreptat spre Asia în Ol. 125/3, deci un an după Delfi : τῷ δὲ ἔτει τῷ ἐφεξῆς, Δημοκλέους Ἀθηνῆσιν ἄρχοντος, οἱ δὲ αὖθις ἐς τὴν Ἀσίαν διαβαίνουσιν. În această propoziție este de reținut data, sfîrșitul lui 278 (sau începutul lui 277) și cuvintele οἱ δὲ αὖθις care precizează că e vorba de celții alungați din Grecia: «și aceștia», scrie Pausanias, «au trecut la rîndul lor spre Asia». Cuvîntul αὖθις se mai poate traduce și prin «pe urmele». În concluzie, Pausanias scriind această propoziție, considera ca un lucru unanim știut că înaintea celților scăpați din dezastrul de la Delfi alți celți se îndreptaseră spre Propontida.

La sfîrșitul anului 278 așadar, Macedonia și Grecia erau salvate de primejdia invaziei celte, însă Tracia, regiunea Propontidei inclusiv, se găsea sub controlul celților. Bizanțul avu în special de suferit de pe urma atacurilor lui Lutarios și Leonnorios deoarece cetatea s-a împotrivit inițial încercărilor făcute de celți de a trece în Asia Mică. Cu acest prilej, Bizanțul s-a adresat aliaților săi și datorită lui Memnon cunoaștem și suma de bani primită de bizantini de la Heracleea, principala lor aliată în acea vreme : patru mii de galbeni¹. Acestei situații i-a pus capăt Nicomedes, regele Bitiniei, care, îngăduind oficial celților să treacă în Asia, încheie cu ei un tratat de alianță care obliga pe celți să presteze ajutor Bizanțului și Heracleei «dacă acest ajutor va fi cerut» (εἰ ποὺ δεήσει)². Ținînd seama de Pausanias X, 23, 14, trecerea celților în Asia s-a petrecut sub arhontatul lui Damokles, Ol. 125/3, deci 278/277.

Trecerea unora din uniunile de triburi celte în Asia nu echivala cu eliberarea Traciei de sub dominația celților. Foarte curînd după trecerea celților în Asia Mică, o puternică uniune de triburi sub conducerea lui Comontorios atinge iarăși Hellespontul și se stabilește apoi în Haemus unde ia naștere așa-numitul regat al Tylisului, stat celto-trac³. Data întemeierii acestui stat nu este sigură, dar este în orice caz posterioară trecerii celților spre Asia Mică.

Din înșiruirea cronologică a invaziilor celte în Balcani reiese că celții au pătruns treptat spre est și sud-est începînd din 281 și s-au răspîndit în toată Peninsula Balcanică cu excepția Macedoniei și Greciei. Din informațiile lui Iustin se știe că parte din ei s-au întors pînă în Gallia⁴. Majoritatea triburilor celte s-au răsfirat însă în nordul Peninsulei Balcanice, de-a lungul Dunării iugoslave și romînești și s-au comasat în Haemus. Celții din Haemus au continuat să fie vecini supărători pentru Bizanț, care la un moment dat s-a văzut obligat să le plătească un tribut regulat.

După moartea lui Ptolemaios Keraunos, datorită măsurilor luate de Sosthenes, celții n-au putut pătrunde în Macedonia. Tronul Macedoniei a fost dobîndit în urma unor lupte înverșunate de Antigonos Gonatas, care pîndea un moment prielnic să revină în Macedonia încă din timpul scurtei domnii a lui Ptolemaios⁵. La acest succes a contribuit în mare măsură o victorie de prestigiu pe care Antigonos a obținut-o asupra celților în ținutul Lysimacheei, deci în Chersonesul tracic. Nici data bătăliei, nici ramura celților învinși de Antigonos nu sînt bine cunoscute ; în schimb, datorită lui Iustin, sînt foarte

¹ Memnon, FHG (Müller), vol. III, 535, 19.

² *Ibid.*, 536, 19.

³ Polybios, IV, 46.

⁴ Vezi nota 3 de la p. 191.

⁵ Memnon, *loc. cit.*, 534, 13.

bine cunoscute împrejurările în care au avut loc evenimentele de la Lysimacheia¹.

Pentru datarea bătăliei de la Lysimacheia au fost propuse diferite soluții și implicit s-au făcut presupuneri diferite asupra ramurii celte nimicite de viitorul rege al Macedoniei.

În anul 279, deci anul invaziei celte în Grecia, Antigonos Gonatas ajunsese la o înțelegere cu Antiochos, fiul lui Seleucos, cu care se războia din 280²: Antiochos, și el pretendent la tronul Macedoniei, renunța la Macedonia mulțumindu-se să-și extindă dominația numai asupra unei porțiuni din coasta Traciei; Antigonos, în schimb, renunța definitiv la pretențiile sale teritoriale în Asia Mică unde-l avusese ca aliat pe Nicomedes, regele Bitiniei. Această înțelegere a fost în bună parte determinată de evenimentele din Balcani unde tronul Macedoniei rămăsese vacant iar celții înaintau amenințători spre sud și sud-est, fără să-și întrerupă atacurile asupra Macedoniei. Între timp, celții sprijineau pe Apollodoros, tiranul Cassandreiei, ținut care se desprinsese de Macedonia în cursul evenimentelor tulburi din anul 280/279.

După Pausanias³, în iarna anului 279, alături de marea coaliție greacă care întâmpina pe Brennos, trupe ale lui Antigonos și Antiochos, până atunci vrășmași, luptau împotriva năvălitorilor. Acest fapt dovedește, așa cum a demonstrat W. W. Tarn⁴, că în fața primejdiei celte, în cursul anului 279 o pace generală se încheiase la nord de Corint, incluzând un tratat între Atena și Antigonos, căci ateniienii în timpul ostilităților dintre Antiochos și Antigonos se grăbiseră să atace Pireul care aparținea acestuia din urmă.

La sfîrșitul anului 279 sau începutul anului 278 Antigonos revine în Europa. Acțiunile sale pentru dobîndirea tronului Macedoniei sînt necunoscute, după cum puțin cunoscute sînt și relațiile sale cu statele grecești în această perioadă. Primul an al domniei oficiale a lui Antigonos este dat de Eusebios în Ol.126/1, deci 276/275⁵, deși ultimele cercetări asupra începutului acestei domnii au ajuns la concluzia că Antigonos avea încă din 277 un control deplin asupra Macedoniei⁶. Problema care se pune în legătură cu victoria dobîndită de Antigonos asupra celților este dacă viitorul rege a distrus pe celți la Lysimacheia cînd s-a întors din Asia, și în acest caz urmează să examinăm care din cetele invadatorilor se găseau pe aceea vreme în Propontida, sau, după opinia unanim formulată în ultimul timp⁷, victoria de la Lysimacheia a avut loc în 277, precedînd cu puțin stabilirea definitivă în Macedonia a lui Gonatas.

¹ XXV, 1.

² B. Niese, *op. cit.*, p. 22, nota 4; W. W. Tarn, *The new dating of the chremonidean war*, JHS, 1934, p. 32.

³ X, 20,5.

⁴ *Ibid.*, p. 32—33. J. Beloch, IV, 1, p. 566 coboară cu un an această pace, deci în anul 278. B. Niese, sprijinindu-și opinia pe un citat din Trogus, *Prolog*. 24 (Trogus certifică că războiul între cei doi diadohi este contemporan cu invazia celților), admite 279, *op. cit.*, p. 22, nota 4.

⁵ *Chron.* I, 237.

⁶ P. Lévêque, *op. cit.*, p. 556, nota 1. Lévêque citează în această privință articolul lui M. Chambers, *The first regnal year of Antigonos Gonatas*, din AJP, 1954, p. 392—393. articol pe care nu-l am la dispoziție.

⁷ Vezi mai jos p. 194 și 195.

Pentru o soluție plauzibilă trebuie să ținem seama de mai mulți factori :

1. În primul rînd de succesiunea triburilor celte în Balcani și Propontida, așa cum a fost stabilită mai sus, și de acțiunile acestor triburi.

2. De faptul că în 278/277 celții au încheiat cu fostul aliat din Asia al lui Antigonos, Nicomedes, un tratat prin care se obligau să devină prieteni cu Bizanțul și Heracleea, principalii aliați ai lui Nicomedes.

3. De informațiile lui Polyaeus și Trogus asupra luptelor lui Antigonos cu Antipatros, principalul său adversar în bătălia ce a dat-o pentru tronul Macedoniei, și asupra luptei cu Apollodoros, care i-a opus o rezistență înverșunată la Cassandreia, timp de zece luni.

Pentru stabilirea datei bătăliei de la Lysimacheia s-au emis diferite păreri. B. Niese se ferește să ajungă la o concluzie ; deoarece Antigonos revine în Europa în cursul anului 278, anul cînd trupele lui Lutarios și Leonnorios se găseau în Propontida, Niese socotește posibil ca Antigonos să se fi ciocnit cu aceste trupe, dar admite și posibilitatea ciocnirii lui Antigonos cu cetele războinice ale lui Comontorios, care ulterior s-au stabilit în Tylis¹ (deci anul 277).

Aceeași rezervă o formulează și Brandis, bazîndu-se pe informația din Strabo și Iustin referitoare la participarea tectosagilor la atacul asupra Delfilor. Brandis înclină să creadă că numai această ramură a fost lovită de Gonatas la Lysimacheia, pe cînd se grăbea să ajungă din urmă pe ceilalți celți de sub comanda lui Lutarios și Leonnorios, adică pe trocmii și tolistobogi². Din această explicație rezultă că Lutarios și Leonnorios trecuseră în Asia cînd Antigonos a dobîndit marea sa victorie. Inconvenientul ipotezei Brandis stă în faptul că pare ciudat ca Nicomedes, aliatul lui Antigonos Gonatas, să fi dus tratative numai cu trocmii și tolistobogii pe care i-a trecut personal în Asia³, iar Antigonos să fi distrus un număr mare de tectosagi rămași pe continentul european. Izvoarele menționează fără excepție aceste trei triburi împreună cînd e vorba de așezarea lor în Galatia⁴. Știrile din Strabo (IV, 18,8) și Iustin (XXXII, 3,9 și 12) asupra participării tectosagilor la atacul asupra Delfilor, la întoarcerea unei părți a lor în Gallia și la pripășirea unora din ei prin ținuturile Iliriei și Pannoniei nu sînt suficiente pentru a îndepărta neamul tectosagilor de cele ale trocmilor și tolistobogilor alături de care este în permanență citat. Acest neam cuprindea nu mai puțin de 12 triburi⁵. De asemenea, dacă în tratativele duse cu Nicomedes sînt citați numai Lutarios și Leonnorios, faptul nu presupune că aceștia erau căpeteniile numai a trocmilor și tolistobogilor. Ei erau numai cei mai reprezentativi din cele 17 căpetenii pe care le aveau triburile celtice, așa cum specifică Memnon⁶.

Ținînd seama de informațiile din Strabo și Iustin, concluzia noastră este că tectosagii, neam numeros, s-au destrămat în triburi din care unele s-au

¹ *Op. cit.*, p. 23, nota 5 ; p. 25, nota 3 ; p. 77, nota 3.

² RE, vol. VII, ed. 1912, col. 536.

³ Memnon, 536, 19: ἐπὶ ταύταις μὲν συνθήκαις Νικομήδης τὸ Γαλατικὸν πλῆθος εἰς Ἀσίαν διαβιβάζει.

⁴ *Ibid.*, de exemplu.

⁵ Strabo, XII, 5. 1 ; cf. caracterizarea lui Iustin, XXXII, 12: *non mediocris populus*.

⁶ *Loc. cit.*

întors în Gallia, altele au rămas în Peninsula Balcanică, iar altele au însoțit pe trocmi și tolístobogi.

În consecință, admițând împreună cu Brandis că Antigonos se găsea încă pe teritoriul asiatic sau în Hellespont¹ cînd Nicomedes a trecut în Asia Mică primele cete de celți (278/277, cum s-a arătat mai sus la p. 192), victoria de la Lysimacheia a avut loc în 277, asupra celților sosiți ulterior în Propontida (dacă acești celți erau sau nu tectosagii, sau amestecați cu triburi tectosage, nu are o importanță capitală); în acest caz, războiul între Antigonos și Antiochos este prelungit pînă în 278/277. La aceeași soluție se oprește și H. Hubert², numai că istoricul francez, bazîndu-se pe textul lui Titus Livius citat mai sus identifică celții bătûți de Antigonos la Lysimacheia cu supușii lui Lutarios și Leonnorios³.

O variantă a acestei soluții a fost formulată de W. W. Tarn în articolul citat⁴. Tarn admite că războiul pornit de Antigonos în Asia împotriva lui Antiochos, după moartea lui Seleucos (281/280), a luat sfîrșit în 279, sub arhontatul lui Anaxicrates, în fața primejdiei invaziei celte. Cu acest prilej statele grecești, Atena inclusiv, care luptau de partea lui Antiochos împotriva lui Antigonos, au încheiat și ele tratate de pace cu viitorul rege al Macedoniei. Despre aceste tratate din 279, crede Tarn că este vorba într-un fragment papiriaceu din Περὶ τῶν Στοικῶν al lui Philodem, care are următorul conținut: ἀπ(ο)ρῆσαντος (αὐτὸν) τοῦ μ(ι)α ν λαμβάνειν (τ)ήν βασιλείαν καὶ μετὰ τὴν Λυσιμάχου τελευ(τ)ήν παρ(ε)χ(οντ') αἱ σπονδ(α)ὶ <τῶ> Γονατᾶ καὶ (Λακό)νων κρατῆσα; τῆ; Μακε(δο)νία; ἐκπίπτει πά(λιν εἰς τήν) Ἀσίην εἰθ' ὕστερον ἔ(τσιν γ') (νικῆσας Κελ)τοῦς τοῦ βα(σ)ιλ(ε)ύειν Μακε(δόνων ἡρξάτο)⁵.

În continuare, construcția lui Tarn este următoarea: admițînd că Antigonos cucerește în 278 o parte din Macedonia, desigur partea răsăriteană⁶, bazat pe cuvintele din textul lui Philodem ἐκπίπτει πά(λιν εἰς τήν) Ἀσίην, Tarn socotește că Antigonos a fost izgonit din Macedonia de unul din pretenzenții localnici la tron și s-a întors în Hellespont unde « mai tîrziu » (ὕστερον, aproximativ după trei ani, deci 277 în raport cu 279), a repurtat marea sa victorie asupra celților. Această teză este adoptată și de J. M. Navarro, care urmînd pe Tarn admite că Lysimacheia a avut loc după doi ani de luptă a lui Gonatas pe teritoriul european⁷. În construcția lui Tarn trecerea lui Antigonos spre Europa din Asia este însă ridicată la începutul lui 278⁸, ceea ce ni se pare corect în raport cu textul lui Pausanias X, 23,4, care ne informează despre participarea comună a unui mic număr de trupe aparținînd lui Antigonos și Antiochos la apărarea Delfilor. Care este în acest caz posibilitatea

¹ Loc. cit., col. 536—537.

² *Les celtes depuis l'époque de La Tène et la Civilisation celtique, L'évolution de l'humanité*, Paris, 1932, vol. II, p. 50. Fără să observe, patru pag. mai jos, (p. 54) Hubert se contrazice însă și datează Lysimacheia în 278 î.e.n.

³ Cf. J. Beloch, GG, III, 1, 585.

⁴ Vezi nota 2 la p. 193.

⁵ *Pap. Herc.* 339, col. V, după lectura lui August Mayer, *Die Chronologie des Zenon und Kleanthes*, « Philologus », LXXI, p. 226.

⁶ Memnon, loc. cit., 14.

⁷ CAN, vol. VII, p. 106 și urm.

⁸ Această dată este admisă și de P. Lévêque, *op. cit.*, p. 555, nota 3 care citează la rîndul lui pe Beloch, IV, I, p. 566 și pe H. Bengtson, *Die Strategie*, II, p. 336.

de întâlnire a lui Antigonos cu celții lui Lutarios și Leonnorios, sau cu celții sosiți în Propontida după triburile conduse de acești șefi? După teza Tarn-Navarro, în 277 Antigonos n-a putut să lovească decât contingentele de celți care roiau în ținutul Hellespontului *după trecerea* celților înlesnită de Nicomedes, contingentele care ulterior s-au așezat în Tylis¹.

Un examen atent al principalului izvor care descrie bătălia de la Lysimacheia, anume Iustin, XXV, 1, nu se potrivește însă cu soluția dată de Tarn. Iată textul lui Iustin: *Inter duos reges Antigonum et Antiochum statula pace, cum in Macedoniam Antigonus reueteretur, nouus eidem repente hostis exortus est. Quippe Galli, qui a Brenno duce cum in Graeciam proficisceretur, ad terminos gentis tuendos relictī fuerant, ne soli desides uiderentur, peditum quindecim milia, equitum tria milia armauerunt, fugatisque Getarum Triballorumque copiis Macedoniae imminentes, legatos ad regem miserunt qui pacem ei uenalem offerent, simul et regis castra specularentur.* Antigonos le arată celților elefanții ce-i adusese cu sine și navele sale încărcate de trupe (*naues onustas copiis*). Celții pornesc totuși atacul, încurajați de succesul lui Belgios care avusese loc « cu puțin timp înainte » (*accedebat tamen et exemplum Belgi qui non magno ante tempore Macedonum exercitum cum rege trucidauerat*). În schimb, textul lui Iustin are o contingentă care trebuie neapărat evidențiată cu Pausanias X, 19, referitor la primele pătrunderi celtice în Tracia: ἐπὶ μὲν οὖν Θρᾷκας καὶ τὸ ἔθνος τὸ Τριβαλλῶν ἐμελλε Κερέθριος ἡγήσεσθαι².

Pe de altă parte, textele care povestesc trecerea celților în Asia în 278/277, în frunte cu Titus Livius și Memnon sînt mute asupra unor presupuse relații ale acestor celți, care au trecut treptat în Asia, cu Antigonos. Dacă Antigonos a obținut într-adevăr victoria sa hotărîtoare în 277, în timpul sau după trecerea celților în solda fostului său aliat, Nicomedes, cuvintele lui Iustin *cum in Macedoniam reueteretur nouus eidem repente hostis exortus est* devin inexplicabile. Pot celții să fie caracterizați drept *nouus hostis* după aproape trei ani de lupte ale lui Antigonos în Europa? Este o contrazicere evidentă care nu poate fi trecută cu vederea. Iată de ce în literatura istorică s-a emis și părerea pe care o îmbrățișăm în lucrarea de față, că bătălia de la Lysimacheia a avut loc *înainte* de trecerea celților spre Asia. Ea a fost formulată de W. S. Ferguson printre alții, în cartea sa intitulată *Hellenistic Athens*³ apărută în 1911, cu doi ani înainte de *Antigonos Gonatas* a lui W. W. Tarn, monografie pe care nu am avut-o la dispoziție, dar în care Tarn susținea aceeași teză cu cea pe care a formulat-o ulterior în 1934. Ferguson, încadrîndu-se în curentul general care plasa bătălia în 277, precedînd imediată luare de putere a lui Antigonos în Macedonia, rămîne la această dată, însă ținînd seama de Pausanias X, 23, 14 care atestă că trecerea celților a avut loc în 278/277, presupune că bătălia s-a desfășurat la începutul lui 277. Ferguson crede însă că bătălia a avut loc în cursul ostilităților care se desfășurau încă între Antigonos și Antiochos, lucru cu care nu sîntem de acord.

În stabilirea bătăliei de la Lysimacheia trebuie să ținem seama și de relațiile de prietenie existente între Bizanțul atacat de celți și Antigonos Gonatas.

¹ Vezi la p. 194, nota 1, părerea formulată în acest sens de B. Niese.

² Părerea lui Tarn, *art. cit.*, p. 35 este că Pausanias a urmat un « izvor foarte bun ».

³ *Hellenistic Athens*, Londra, Macmillan, 1911, p. 155, nota 2. Cf. H. Hubert, *op. cit.*, vol. II, p. 54.

Bizanțul alături de Heracleea a fost unul din aliații de seamă a lui Antigonos împotriva lui Antiochos. Bizanțul a înălțat o statuie la Olympia în cinstea lui Antigonos după bătălia de la Lysimacheia¹. Un decret emfatic în cinstea regelui, tot în acest sens, poate fi citit și la Diogenes Laertius².

Cu toate acestea, imediat după trecerea celților în Asia, când prin tratat celtii se obligă să ajutoreze Bizanțul, se pare că marea cetate de pe malul Bosforului nu a mai avut de suferit în 277 neplăcerile prin care trecuse atita vreme cît s-a opus trecerii celților. Un indiciu în acest sens este și atacul pregătit în această perioadă de bizantini împotriva Callatisului și Histriei³. Nici un izvor nu specifică că Bizanțul a fost susținut de Antigonos pe cînd era hărțuit de cetele prădălnice ale celților. Faptul denotă că viitorul rege al Macedoniei nu se afla pe atunci în Hellespont, ci probabil, era deja angajat în uriașa sa încercare de a lua în stăpînire definitivă Macedonia.

Polyaenus IV, 6, 17 ne informează că Antigonos a izbutit să-l înlăture pe Antipatros cu ajutorul mercenarilor celți conduși de un anume Kiderios iar Trogus, *Prolog.*, 25, că asediul cetății Cassandreia, unde opunea rezistență Apollodoros, a durat 10 luni. Admițînd că Antigonos a izbutit să devină rege recunoscut în 276, deși încă din 277 avea controlul Macedoniei⁴, data bătăliei de la Lysimacheia nu poate fi în nici un caz prea mult apropiată de 276. Acord atenție și amănuntului că Antigonos a folosit mercenari celți în luptele pe care le-a susținut în cursul anului 277 în Macedonia și a trimis alți mercenari în cursul aceluiași an în Egipt lui Ptolemaios⁵. Acest mod de a lupta nu poate fi decît posterior Lysimacheiei.

Reconstrucția evenimentelor ar fi în acest caz următoarea : după pacea din 279 între Antigonos, Antiochos și aliații lor, admisă de W. W. Tarn⁶, este plauzibil să credem că Antigonos a trecut în Europa la începutul anului 278 sau la mijlocul acestui an. Regele se afla cu armata terestră și flota în ținutul Lysimacheiei cînd a fost întîmpinat de celtii care atacaseră pe geți și pe triballi și care continuau să amenințe Macedonia, unde un al doilea atac al lui Brennos eșuase în cursul anului 279. Acești celți, dacă ținem seama de știrile combinate din Iustin și Pausanias, erau oamenii comandați de Keretrios, care împînziseră Peninsula Balcanică. Triburile lui Lutarios și Leonnorios se aflau în acest timp în Tracia, așa cum indică Titus Livius prima lor direcție. În mod îmbucurător pentru această ipoteză am constatat că G. I. Kașarov, unul din cei mai competenți cercetători ai istoriei celților în Balcani⁷, și P. Lévêque⁸ sînt de acord că celtii învinși la Lysimacheia sînt unii și aceeași cu oamenii

¹ Syll³. 350: ('Ο) δᾶμος ὁ Βυζαν[τίων] [βα]σιλῆ 'Αντίγονον cf. Paus. VI, 15,7

² II, 141—142: 'Ηγάπα δὲ αὐτὸν (sc. τὸν Μενέδημον) καὶ 'Αντίγονος, καὶ μαθητὴν ἀνεκέρυττον αὐτόν. Καὶ ἦνίκα ἐνίκα τοὺς βαρβάρους περὶ Λυσιμαχίαν γράφει ψήφισμα αὐτῷ Μενέδημος. . . 'Επειδὴ βασιλεὺς 'Αντίγονος μάχη νικήσας τοὺς βαρβάρους, παραγίνεται εἰς τὴν ἰδίαν, καὶ τὰλλα πάντα πράσσει κατὰ γνώμην, ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ . . . Acest decret este unicul izvor în care este specificată localitatea unde Antigonos a învins pe celți.

³ Memnon, *loc. cit.*, 537, 21.

⁴ Vezi p. 193, nota 6.

⁵ Ferguson, *op. cit.*, p. 160, nota 3; H. Hubert, *op. cit.*, vol. II, p. 61.

⁶ Și de P. Lévêque, *op. cit.*, p. 574.

⁷ *Keltite v stara Frakia i Makedonia*, Spisanie na bălgarskata Akademia na naukite, XVIII, 1919, p. 60.

⁸ *Op. cit.*, p. 555.

lui Keretrios. Kařarov se abține însă de a data bătălia de la Lysimacheia iar L  v  que r  m  ne la 277, fără a discuta această dată.   n lumina reconstruc  iei noastre, anul 277 este totu  i prea timpuriu. Se poate cel mult admite împreună cu Ferguson începutul lui 277, dar în acest caz se   ve  te întrebarea firească asupra ac  iunilor lui Antig  nos în cursul anului 278. Ferguson elucida această întrebare prin simplul fapt că admitea prelungirea ostilit   ilor între Antigonos   i Antiochos în cursul lui 278. Dacă însă pe baza textelor ce le-am folosit admitem că Antigonos a fost   nt  mpinat de celții lui Keretrios   i că nu   nt  mpl  tor a lovit celții de la Lysimacheia pentru a-  i croi drum în Macedonia, data bătăliei trebuie ridicată cu c  teva luni, deci *  n cursul anului 278*. Abia după ce Antigonos a zdrobit pe celții care « la pu  in   vreme » după moartea lui Ptolemaios Keraunos, cum precizează Iustin, « tindeau din nou să cuceresc   Macedonia » —   i-a întins st  p  nirea asupra p  r  ii răsăritene a Macedoniei¹,   i în cursul anului 277, a lichidat   mpotr  virile ce i s-au ivit în cale. Cetele lui Lutarios   i Leonnorios, c  t   i celții alunga  i din Grecia, în chip firese s-au îndreptat spre Hellespont atunci c  nd Macedonia nu a mai fost o pradă u  oar  . Credem că   i acesta este un argument important care explică de ce după moartea lui Sosthenes (278) Macedonia nu a căzut în m  na celților, cu toată anarhia care domnea acolo.

Antigonos însă c  nd a cucerit tronul mult r  vnit (277/276) nu a mai izbutit să-  i ext  nd   domina  ia dec  t p  n   la Nestos. Illiria   i Tracia erau pierdute pentru Macedonia. Fostul regat al lui Lysimachos nu mai exista.   n prima jumătate a sec. al III-lea celții sînt st  p  nii sudului Dunării   i   ntre  tin legături de un fel sau altul cu locuitorii din nord.   n consecin    invazia celtă în Balcani echivalează cu sf  r  itul influen  ei macedonene în regiunea Dunării rom  ne  ti   i a cet   ilor pontice din   ara noastră   i Bulgaria.

ХРОНОЛОГИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ О КЕЛЬТСКИХ НАШЕСТВИЯХ НА БАЛКАНЫ

РЕЗЮМЕ

Автор настоящей работы пытается установить последовательность кельтских нашествий на Балканы и пересмотреть датировку битвы у Lysimacheia, отнесенной современной историографией к 277 г. до н.э., то есть к периоду накануне вступления на престол Антигона Гоната (276 г. до н.э.).

Установленная последовательность следующая: 280/279 гг. до н.э. — вступление во Фракию и Проπονтиду племен Keretrios; начало (февраль) 279 — катастрофа, в которую погиб Ptolemaios Keraunos; весна-лето 279 — отделение племен, руководимых Lutarios и Leonnorios, от армии, находящейся под командованием Brennos, и продвижение этих племен к Фракии по следам людей Keretrios; зима 279 — победа над кельтами в Греции и смерть Brennos; конец 279 — начало 278 — часть кельтов возвращается в Галлию,

¹ Memnon, 534, 14, citat în acest sens   i de Tarn, *op. cit.*, p. 3  .

часть останавливается на севере Балканского полуострова; часть направляется к Пропонтиде, где объединяется с людьми Keretrios; в течение 278/277 гг. до н.э. прибывают в Пропонтиду и люди Lutarios и Leonporios, которые переходят в Азию (*Paus.* X, 23,14); в 277/276 гг. до н.э. кельтские племена под командованием Comontorios устанавливаются в Haemus где одновременно с приходом к власти Антигона Гоната в Македонии создается королевство Tylys.

Если считать дамой битвы при Лисимахеи 277 г., то следует считать, что кельты, угрожавшие Антигону (*Justin*, XXV,I), принадлежали к последним завоевателям на Балканах, продвинувшимся до Пропонтиды после катастрофы которую они потерпели у Дельф (конец 279 г. до н.э.). Разрешая вопрос даты, необходимо иметь в виду два возможных варианта: по первому, война, вспыхнувшая между Антигоном и Антоионом, сыном Селевка, за овладение королевством последнего, продолжалась до 277 г. до н.э.; это же подтверждает слова из *Memnon*, 535,18, по которому война длилась очень долго (Белох, Губерт, Фергусон, Брандис, и др.); по второму, война между двумя диадохами считается, на основе отношений между Антигоном и греческими государствами (о том же ранее говорится в *Trogus*, *Prolog*, 25) законченной уже в 279 г. до н.э., что логически связано со стремлением Гоната добиться македонского престола, освободившегося в начале этого года (Тарн, Наварро, Левек). По последнему варианту битва у Lysimacheia состоялась на 2—3 года позже сражения Антигона на европейской территории. Однако это мнение ясно опровергается *Iustin*, XXV, I, важнейшим источником изучения битвы у Lysimacheia, в котором говорится, что кельты «вышли навстречу» Антигону, возвращающемуся из Азии, и что они являлись для короля «новым врагом». Как же тогда объяснить это замечание *Justin*, если Антигон сражался два года на европейской территории, если будущий король Македонии воспользовался наемными кельтскими солдатами в сражениях, которые он вел?

Принимая во внимание последовательность сохранения кельтских племен в Балканах, их переход в Малую Азию в период между 278—277 гг. до н.э., а также условия этого перехода, которому способствовал Nicomedes, бывший союзник Антигона в Азии, и существующие отношения между кельтами и Византией, автор приходит к выводу, что датировку битвы у Lysimacheia следует продолжить во времени, ее надо отнести к 278 г. или к началу 277 г. до н.э., как это считает Фергусон. Битва предшествовала переходу кельтов в Малую Азию. Победа у Lysimacheia объясняет, почему после смерти Sosthenes македонское государство уже не подвергалось кельтским нашествиям, несмотря на то, что в нем продолжалась анархия. С этой точки зрения нужно рассматривать влиятельную победу Антигона, позволившую ему добиться престола в Македонии, в стране, где в течение 277 г. до н.э. было необходимо подавить сопротивление Antipatros, на этот раз при помощи кельтских наемных солдат, и завоевать Cassandreia, после десятидневной осады. Впрочем, M. Chambers в статье (не доступной автору настоящей работы) *The first regnal year of Antigonus Gonatas*, *AJP*, 1954, стр. 392—393 (цитата, приведенная P. Lévêque *Pyrrhos* 1957, стр. 556, замечание 1) допускает, что в 277/276 гг. до н.э. Македония была фактически под контролем Антигона.

QUELQUES CONSIDÉRATIONS SUR LA CHRONOLOGIE DE L'INVASION CELTIQUE DANS LES BALKANS

RÉSUMÉ

Cette étude essaie de préciser la succession des invasions celtiques dans les Balkans et de rétablir la date de la bataille de Lysimachée placée par l'historiographie contemporaine en 277 av. n.è., c'est-à-dire la veille de l'avènement au trône d'Antigonos Gonatas (276).

L'ordre établi est le suivant ; 280/279 la pénétration en Thrace et en Propontide des tribus de Kérétrios ; au début de 279 (février) la catastrophe où trouva la mort Ptolémée Keraunos ; au printemps et pendant l'été de 279, les tribus conduites par Loutarios et Leonnorios se détachent de l'armée commandée par Brennos et se dirigent vers la Thrace, à la suite des tribus de Kérétrios ; l'hiver de 279, la défaite des Celtes en Grèce et la mort de Brennos ; fin 279 — début 278, une partie des Celtes rentre en Gaule, une autre va s'établir au nord de la péninsule Balkanique, tandis que les autres se dirigent vers la Propontide où se réunissent avec les tribus de Kérétrios ; de 278 à 277, les tribus de Loutarios et Leonnorios gagnent la Propontide pour passer ensuite en Asie (Paus., X, 23, 14) ; en 277/276 les tribus celtiques commandées par Comontorios s'établissent à Hémus, où, pendant que Antigonos Gonatas s'empare du pouvoir en Macédoine, est créé le royaume de Tyllis.

Pour admettre que la bataille de Lysimachée a eu lieu en 277, il faut accepter l'hypothèse que les Celtes, qui avaient menacé Antigonos (Justin, XXV, 1), appartenaient aux derniers envahisseurs dans les Balkans, à savoir ceux qui avaient pénétré en Propontide après le désastre que les Celtes ont essuyé à Delphes (fin 279). Deux variantes nous permettent d'accepter cette date : la première prolonge les hostilités entre Antigonos et Antiochos, le fils de Séleucos, pour la possession du royaume séleucide, jusqu'aux environs de 277. Cette variante est basée sur l'affirmation de Memnon, 535, 18 que cette guerre a duré « longtemps » (Beloch, Hubert, Ferguson, Brandis, etc.) ; la seconde variante, faisant cas des relations entre Antigonos et les Etats grecs, et continuant en quelque sorte Trogus, *Prolog.* 25, suppose que la bataille qui a opposé les deux diadoques aurait pris fin pendant l'année 279, ce qui semble logique par rapport aux efforts de Gonatas de s'emparer du trône macédonien devenu vacant au début de l'année (Tarn, Navarro, Lévêque). Conformément à cette dernière variante, la bataille de Lysimachée aurait eu lieu après une guerre qu'Antigonos aurait livrée sur le territoire européen. Cette opinion est contredite par Justin, XXV, 1, la plus importante source pour la connaissance de la bataille de Lysimachée, où il est dit que les Celtes — « un nouvel ennemi » — « ont empêché » Antigonos dans sa marche lorsque celui-ci revenait d'Asie. Quel sens a cette caractérisation des Celtes donnée par Justin, après deux années d'une guerre qu'Antigonos avait livrée sur le territoire européen, étant donné que le futur roi de Macédoine avait lui même engagé des mercenaires celtes pour ses propres batailles ?

Compte tenu de la succession des tribus celtiques dans les Balkans et de leur passage en Asie Mineure de 278 à 277, des conditions de ce passage facilité par Nicomède, l'ancien allié en Asie d'Antigonos, et des relations existantes

entre les Celtes et Byzance, nous avons la conviction qu'il faut remonter la date de la bataille de Lysimachée au cours de l'année 278, au plus tard au début de 277, date admise par Ferguson. Cette bataille a précédé le passage des Celtes en Asie Mineure. La victoire de Lysimachée explique pourquoi, après la mort de Sosthènes, malgré l'anarchie qui n'a pas cessé en Macédoine, cet État n'a plus été envahi par les Celtes. C'est ainsi qu'il faut interpréter la prestigieuse victoire d'Antigonos, laquelle lui a ouvert la voie vers le trône de Macédoine où, en 277, il lui a fallu annihiler la résistance d'Antipatros (cette fois-ci avec l'appui des mercenaires celtes) et conquérir la Cassandree, après un siège de 10 mois. D'ailleurs, M. Chambers, dans un article dont l'auteur n'a pu obtenir communication, *The first regnal year of Antigonos Gonatas*, AJP, 1954, p. 392—393 (cité par P. Lévêque, *Pyrrhos*, 1957, p. 556, note 1), admet que, en 277/276, Antigonos contrôlait *de facto* la Macédoine.